

Лекція : « Про походження людини та її свідомості»

План.

Сутність і походження людини.

Біологічне і соціальне в людині. Спадковість і виховання.

3. Життя, смерть і безсмертя.

«Багато в світі дивних див. та найдивніше з них людина». Евріпід.

Відомий французький вчений і філософ Тейяр де Шарден у своїй книзі «Феномен людини» визначив

призначення людини в світі так: «Пізнавати, щоб більше могли, більше могли щоб більше діяти. Більше діяти щоб повніше існувати».

Проблема людини – її походження, можливостей і перспектив, сенсу буття з давніх часів хвилювала мислителів. Дуже гостро вона стоїть і в наш час, коли вирішується подальша доля людини і людства. Не хтось ззовні, а самі люди визначатимуть свою долю, і кожний несе за це свою частку відповідальності.

Щодо сутності й походження людини існувало багато концепцій – міфологічних, релігійних, наукових. Найбільші досягнення науки про людину зроблені в останні два століття. За сучасними науковими поглядами, людина – високоорганізована

істота, яка має природну основу, але здобуває і реалізує свою сутність тільки в суспільстві як його член. Людина здійснює активну, цілеспрямовану, осмислену трудову, предметно-практичну діяльність, застосовуючи при цьому створені нею ж знаряддя праці, техніку. Вона володіє свідомістю і самосвідомістю, членороздільною мовою, розумом, волею, певно мірою свободи, яка проявляється в здатності вибору і самовизначення.

Людина – це суб'єкт діяльності й спілкування, пізнання і освоєння дійсності, істота творча, моральна, відповідальна за свої вчинки. Формування і розвиток людини – це в той же час формування і розвиток сусп. матеріальної і духовної культури, поза якою людина як така не може існувати.

Походження людини по різному трактується релігією і наукою. Релігія виходить з ідеї креаціонізму тобто творення світу, всіх речей та істот Богом.

Наука доводить, що передумови виникнення людини склалися природним шляхом Наш Всесвіт має такі природні властивості, що в ньому можливе утворення складних систем, і за певних умов- живих організмів. Наукою достовірно встановлено, що людина походить від тваринних предків, отже її появі передувало дуже тривалий(кілька млрд. років) шлях біологічної еволюції.

Процес перетворення тварини в людину почався кілька мільйонів років тому. Безпосередніми предками первісних людей вважаються австралопітеки, далі пітекантропи, синантропи, неандентальці. У цьому процесі діяли закономірності природного добору, його об'єктами ставали не тільки окремі індивіди, а цілі групи предлюддей: перевагу мали ті, в яких найбільше проявлялися згуртованість, взаємопідтримка, а також пластичність, варіативність поведінки здатність пристосуватись до мінливих обставин.

Ймовірно, що істотну роль відіграв такий біологічний фактор, як мутації, генетичні зміни, які вплинули на анатомічні й фізіологічні характеристики, значно розширили можливості мозку. Питання про біологічні передумови виникнення людини, безперечно ще вимагає дослідження.

На завершальній стадії формування людини вирішальне значення мали вже не біологічні, а соціальні чинники: виникнення і розвиток трудової, предметно-практичної діяльності, членороздільної мови, перетворення стада предлюдей у первісний родовий колектив заснований на екзогамії, (така форма кровно-родинних зв'язків, за якої виключаються шлюби між близькими родичами) і на перших, спочатку ще напівінстинктивних соціально-моральних нормах.

В результаті відносно недавно 30-50 тисяч років тому виникає людина сучасного біологічного типу - (гомо сапієнс) – людина розумна, або за місцем походження її залишків кроманьонська людина.

Відомий вислів «Праця створила людину», якщо розуміти, що він не вичерпує чинників антропогенезу, а виділяє ту ключову обставину, яка відрізняє людське життя від тваринного. Адже найскладніші форми життєдіяльності тварин біологічно запрограмовані і в основному стереотипні: кіт діє по-котячому, собака- по-собачому і т.д. А людина- по-людськи: вона працює, виробляє. Праця – це виготовлення й застосування знарядь. Користуючись виготовленими нею знаряддями, щоби з предметів природи виробляти їй необхідне, людина розриває жорстку залежність від людських (біологічних) властивостей, від наявної ситуації,

вона здобуває можливість діяти в будь-який спосіб, тобто універсально, виходячи з властивостей тих предметів, з якими має справу.

А коло і різноманітність цих предметів дедалі зростають, складнішими стають знаряддя, створюється особливий «надприродний світ техніки. Діючи універсально, людина й сама стає істотою універсальною, що виявляється в її мові, свідомості, думці. Над біологічною спадковістю надбудовується і стає для людини специфічною, визначальною культурна наступність, яка здійснюється через передачу від покоління до покоління створених предметів, знарядь, техніки, досвіду через навчання й виховання.

Винятково важливу роль у формуванні людини і людства відіграла членороздільна мова, яка виникла й розвинулася разом з трудовою діяльністю і соціальними формами життя.

Мова – це універсальна, тобто всеохоплююча, знакова система, яка має свою внутрішню цілісність, бо між її елементами, словами встановлюються граматичні зв'язки.

Мова виконує насамперед функцію спілкування (комунікативну) – спочатку як звукова, пізніше як писемна. Відповідно розширюються можливості спілкування – в просторі й часі.

II. Біологічне і соціальне в людині.

Спадковість і виховання.

Людина – частина природи, має біологічні властивості і підвладна біологічним закономірностям.

У той же час – вона істота соціальна, є носієм суспільних характеристик і поза суспільством як людина не існує. Звідси й виникає проблема співвідношення біологічного й соціального в людині.

З точки зору сучасної науки і наукової філософії сутність людини (тобто те, що визначає її специфіку, відмінність від інших живих істот) соціальна, але необхідно визнати наявність, значення і відносну самостійність її біологічної природи. Вчені вважають, що біологічне в людині «зняте» соціальним. Це означає, що воно – це біологічне начало перетворене, значною мірою підпорядковане соціальному, але не усунуте, зберігається, утворюючи із соціальним

-6-

діалектичну єдність.

Генетично зумовлені, передаються по спадковості анатомо-фізіологічні характеристики, в тому числі структура нервової системи, мозку, органів чуття.

В новонародженої дитини вони від початку є людськими. Природжена можливість, здатність оволодіти мовою, мисленням, стати особистістю, реалізується лише в людському, соціальному оточенні, у світі

культури. Біологічно зумовлений ряд параметрів людського життя, наприклад, вікові етапи, тривалість життя. Але і тут вплив соціальних умов досить виразний. Природжені певні особливості нервово- психічних реакцій, темперамент, тип вищої нервової діяльності; можливо й деякі обдарування, наприклад, музичні, математичні, - але знов таки їх прояв, розвиток або, навпаки гальмування залежить від соціальних умов, від навчання й виховання.

Є припущення, що до деяких видів асоціальної (злочинної) поведінки «привертають» генетичні фактори, проте й тут, якщо людина психічно нормальна, не божевільна, вирішальне значення має вплив середовища, умови життя, виховання, моральна самосвідомість. Якими б не були природжені особливості нервової системи, людина, яка не страждає психічними захворюваннями, здатна контролювати свою поведінку і несе за неї відповідальність.

-7-

Потреби й прагнення, які називають вищими, пізнавальні, моральні, естетичні, потреби в спілкуванні і т.п. – надбіологічні, соціальні за своїм походженням і змістом. Суспільно зумовлені відповідні цілі й мотиви поведінки, напрям думок, моральні принципи, світогляд, громадянські, політичні позиції і т.д.

Кожна людина унікальна, неповторна. Ця унікальність зумовлена вже біологічно, бо неповторною

є комбінація генів. Але вона зумовлена й соціально: неповторний життєвий шлях і досвід кожної людини і – що дуже важливо – вона має здатність до самовизначення. Людина зазнає впливу і природи (зокрема своєї біологічної), суспільства й історії, але вона не пасивний продукт цих чинників, тому що має певну свободу, вибірково ставиться до зовнішніх обставин і впливів, сама визначає лінію своєї поведінки. Сильна духом людина здатна робити те, що вважає своїм обов'язком, вимогою своєї гідності, всупереч обставинам. Навіть на свою біологію людина може впливати, коригуючи свій природний темперамент, приборкувати інстинкти, певною мірою керувати потребами. Давно було сказано: «Любов і голод правлять світом» Але ж відомо, що люди можуть з релігійних міркувань відмовитися від шлюбу і голодувати з політичних та інших мотивів.

Одна з особливостей біології людини- висока пластичність, пристосовність, відсутність жорсткої

-8-

прихильності до певного набору умов існування, природного середовища. Цим відкривається простір для дії соціальних факторів, і в свою чергу, ці фактори зменшують безпосередню залежність від природних, зокрема біологічних обставин.

Для людини – в результаті її трудової діяльності і соціальних форм життя, взаємної підтримки – втрачають вирішальне значення процеси й закони

природного добору і набувають такого значення соціальні закономірності, розвиток і наступність у сфері матеріальної і духовної культури, тобто того справді людського світу, який творимо ми самі.

Ми, з одного боку, ще далеко не вичерпуємо всіх можливостей нашого організму, зокрема нервової системи, колосальних резервів мозку. З іншого боку, ці можливості, які вони не великі, все ж таки не безмежні, їх можна розширювати, але з ними треба й рахуватися. Забруднення середовища, включаючи радіаційне, зростання нервово- психічних перевантажень створюють загрозу здоров'ю людей; біологічні наслідки негативних факторів можуть позначитися й на наступних поколіннях. Необхідні заходи й зусилля в міжнародному масштабі для відвернення цих наслідків, оздоровлення умов життя.

Людська діяльність.

Діяльність – це специфічно людська форма активного ставлення до світу, спосіб буття людини. Тварина теж активна, але змістом її дій і поведінки є пристосовування до природних умов життя. Її дії визначені успадкованими біологічними особливостями, видовими ознаками тварин. Поведінка тварини регулюється в основному інстинктами, а також набутими умовними рефlekсами.

-9-

Людина не тільки й не просто пристосовується до природи, але й пристосовує природу до себе, перетворює її предмети так, щоб вони служили людським потребам; вона «олюднює» природу. Людина перет-

ворює її предмети так, щоб вони служили людським потребам; вона «олюднює» природу. Людина перет-

воює природу, спираючись на свої знання про предмети і явища, їх властивості, причинні зв'язки, і т.д.; а самі ці знання вона здобуває, розширює, поглиблює на основі діяльності.

Таким чином, людська діяльність має свідомий, осмислений, цілеспрямований характер.

Аналізуючи діяльність, ми виділяємо такі моменти: потреби, інтереси, мотиви, цілі, засоби, процес діяльності і результат.

Підсумовуючи розгляд сутності й особливостей людини, специфіки людського буття, ми звертаємо увагу на те, що людину характеризують такі риси:

- здатність створювати й застосовувати знаряддя праці; наявність свідомості, мови; воляова активність, самовизначення, самоконтроль. тощо.

-10-

III. Життя, смерть, безсмертя. Сенс життя людини.

Людина смертна. Ця сумна обставина є цілком природною. По- перше, у світі все, що має початок, має і кінець. По- друге, смерть будь-якої живої істоти біологічно неминуча, вона запрограмована на генетичному рівні.

Біологічна еволюція можлива завдяки смерті індиві-

дів, зміни поколінь. Так само, як матерія людського тіла не зникає зі смертю людини, а включається в природний кругообіг, у біологічному відношенні людина продовжує себе в своїх нащадках, передає їм певні генетично заковані якості.

Нарешті в соціологічному відношенні(з точки зору науки про суспільство) смерть окремих індивідів, змі-

на поколінь – вже не в біологічному, але і соціальному розумінні – є передумовою суспільного розвитку.

І тут кожне покоління робить свій вклад у скарбницю культури, і кожна окрема людина бере в ньому участь. В цьому полягає можливе для неї безсмертя.

Отже, не все так просто. Виходить, що смерть природна, необхідна для прогресу. Але навіть цілком природна, вона сприймається з сумом як трагічний момент людського буття.

Проблема смерті й безсмертя залишається предметом філософської і релігійної думки. Вона пов'язується з питанням про цінність і сенс життя.

-11-

Можна сказати, що це- одна з «вічних» світоглядних, етичних, наукових проблем, але вона по-різному ста-

вилася й осмислювалася в різних культурно-історчних умовах, людьми різних цивілізацій, представниками різних духовних, зокрема філософських і релігійних традицій.

Приклади: В античній греко- римській культурі переважало спокійне ставлення до смерті. Сократ

(470- 399). Епікур (341- 270) писав , що найстрашніше зло – смерть не має до нас ніякого відношення, бо коли ми існуємо, вона ще не присутня, а коли вже

смерть присутня, тоді ми не існуємо. Отже, смерть не має відношення ні до тих, хто живе, ні до померлих, бо для одних вона не існує, а інші вже не існують.

У християнстві, яке виникло в кризову епоху історії, неприйняття смерті виступає як віра у воскресіння і вічне блаженне життя праведників.

В Середні віки пануюча церква вчила, що тимчасове земне життя – це тільки підготовка до вічного життя в потойбічному світі, а смерть- перехід від тимчасового до вічного.

А на початку Нового часу славетний нідерландський філософ Б. Спіноза, виражаючи умонастрій своєї епохи писав: «Людина вільна ні про що так мало не думає як про смерть і її мудрість полягає в роздумах не про смерть, а прог життя».

З другої полов. XIX ст. і в XX ст. певного поширення набувають філософські вчення, які ставлять

-12-

проблему смерті і трагічного сприйняття її неминучості на одне з перших місць.

Усвідомлення своєї кінечності- сумна перевага людини перед тваринами. Виникнувши вперше на певному етапі життя (звичайно, ще в юності, це усвідомлення, як би воно не приглушувалося і витісняло-ся, вже назавжди залишається і надає особливого забарвлення всьому переживанню свого буття. Адже той, хто знає про свою смертність, не може жити, почувши, діяти так, як міг би безсмертний. Перед ним неминуче постає питання: як же краще прожити відмірений природою короткий час життя? А інколи навіть і так: чи варто жити взагалі?.

Своє розв'язання цих питань пропонує релігія, зви-

чайно обіцяючи безсмертя в тому або іншому варіанті

- переселення душ(індуїзм, буддизм);

- вічне блаженство праведників у потойбічному світі

(іудаїзм, християнство, іслам). Але особисте безс-

мертя не доведено. Якщо додержуватись наукової точки зору, то треба

відмовитись від ідеї особистого безсмертя. Які висновки для себе може

зробити люди-

на із цих невтішних висновків?

1. Прагнути продовжити термін життя до природних

біологічних меж. Це залежить від успіхів медицини

від розв'язання екологічних проблем і перетворення суспільства на засадах

соц справедливості.

2. Треба робити якомога більш змістовним, діяльним,

цікавим, корисним для суспільства, максимально

-13-

реалізувати можливості самопрояву, саморозвитку,

творчості.

3. Треба жити не тільки для себе, а й для інших, пере-

борюючи в собі риси егоїзму. Поспішати робити

добро.

Це лише загальні думки, а конкретно питання про своє ставлення до життя і

смерті, про сенс буття

кожний вирішує сам.

Ф. Енгельс. Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину. (Конспект)

Праця джерело всякого багатства.

Праця перша основна умова людського життя.

Праця створила саму людину.

Територія індійського океану. Жила надзвичайно розвинута порода людиноподібних мавп. Жили стадами на деревах.

Спосіб життя: руки виконували інші функції ніж ноги.

Становлення прямоходіння. Цим був зроблений вирішальний крок для переходу від мавпи до людини.

Прямоходіння це необхідність. На долю рук все більше інших видів діяльності. Рука – збирання і утримання їжі.

Жодна рука мавпи не виготовила самого грубого камяного ножа.

Рука – орган і продукт праці.

Пристосування до нових операцій.

Передача по спадку особливого розвитку м'язів.

Завдяки всьому цьому людська рука досягла такої високої ступені досконалості на якій вона визвала до життя картини Рафаеля, статуї Торвальдсена музику Паганіні.

Ми не в змозі пояснити всіх залежностей.

Дарвін- закон співвідношення росту.

-15-

Разом з розвитком руки(праці) розширювався кругозір(світогляд) людини. У предметах природи людина постійно відтворювала нові, до того невідомі властивості.

Розвиток праці сприяв більш тісному об'єднанню членів співтовариства, люди стали усвідомлювати користь спільної діяльності.

У людей, котрі формувалися появилася потреба у спілкуванні, потреба щось сказати одне одному. Потреба створила свій орган. Нерозвинута гортань мавпи повільно перетворювалася, навчаючись вимовляти один членороздільний звук за іншим.

Тварина привчилася відчувати потребу розмовляти, але їх органи настільки спеціалізовані, що ми нічим їм допомогти не можемо.

Спочатку праця, а потім разом з нею і мова явилися двома основними стимулами під впливом яких мозок мавпи поступово перетворювався в людський мозок, який при всьому сходстві з мавпячим далеко перевершує його по величині і досконалості.

Розвиток мозку супроводжувався удосконаленням всіх органів чуття:

«Орел бачить значно далі ніж людина, але людське око помічає значно більше ніж око орла».

-16-

«Собака володіє значно більш тонким нюхом ніж людина, але вона не розрізняє і сотні долі тих запахів, які для людини є певними властивостями різних речей».

Розвиток мозку, органів чуття все більше проясняв свідомість. Здатність до абстрагування, умовиводам, все більше впливали на працю і мову, даючи обом нові поштовхи до подальшого розвитку.